

ՍՏՈՒԳԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԻ ՔՆՆԱՐԿՈՒՄ՝ ՆՈՐԱՅԱՅՏ ԲԱՌԵՐ ՎԱՂԱՇԽԱՐՀԱԲԱՐԵԱՆ ԱՂԲԻՐՆԵՐՈՒՄ (16-18ՐԴ ԴԴ.) ԲԱՌԱՐԱՆԻ¹

ՄՈՀԱՄՄԱԴ ՄԱԼԵՔՄՈՀԱՄՄԱԴԻ
MalekMohammadi@em.uni-frankfurt.de

ՆԱԽԱԲԱՆ

Հայ նոր եւ նորագոյն բառարանագրութեան մէջ մեծ աւանդ է ունեցել ՀՀ Երեւանի Պետական Համալսարանի հայոց լեզուի պատմութեան ամբիոնի դասախօսական կազմը, իդէմս հմուտ բառարանագիրներ, ուսուցչապետեր Յովհաննէս Բարսեղեանի, Ռուբէն Ղազարեանի եւ Հենրիկ Աւետիսեանի, ում պատիւ եմ ունեցել ունկնդրելու որպէս ուսանող: Ղազարեանի եւ Աւետիսեանի արժէքատուր *Միջին հայերէնի բառարանը*² բազմալորտ միջին հայերէնի բառապաշարին նուիրուած հրատարակուած առաջին բառարանն³ է: Այն շարունակում է հայ բանասիրութեան գլուխգործոցներ՝ *Նոր հայկազեան*, *Արմատական* ու Մալխասեանցի բառարանագրութեան աւանդները: Նոյնիսկ թռուցիկ հայեացք գցելով պրոֆ. Ղազարեանի գրչին պատկանող հարուստ եւ մասնագիտական բառարանների ցանկին, յատկապէս գրաբարի եւ միջին հայերէնի ոլորտում, կարելի է հաստատօրէն պատկերացնել բազմադարեան մտարդեան գիր ու գրականութեան դպրոցի կարկառուն գիտնականի ջանքերը հայ բանասիրութեան ասպարէզում⁴:

¹ Ուսուցչապետիս՝ երջանկայիշատակ պրոֆ. Ռ. Ղազարեանի մշտնջենական յիշատակին:

² Ղազարեանի եւ Աւետիսեանի *Միջին հայերէնի բառարանի* մասին տե՛ս՝ Եւրի Վարդանեան, «Ռ. Ղազարեանի, Հ. Աւետիսեանի *Միջին հայերէնի բառարան*, հ. Ա. (Ա-Կ), Երեւան, 1987», *Պատմաբանասիրական հանդէս*, 1988:3, էջ 207-13. նաեւ՝ Ն. Մկրտչեան, «Ռ. Ս. Ղազարեան, Հ. Մ. Աւետիսեան. *Միջին հայերէնի բառարան*. հ. I, Երեւան, 1987, հ. II, 1992», *Պատմաբանասիրական հանդէս*, 1993:1-2, էջ 195-198:

³ Միջին հայերէնի բառարանագրութեան պատմութեան մասին մանրամասն տե՛ս՝ Մոհամմադ Մալքեմոհամմադի, «Ուսումնասիրութիւններ միջին հայերէնի բառարանագրական աշխատանքների վերաբերեալ», *Լրաբեր հասարակական գիտութիւնների*, 2016:2, էջ 139-51:

⁴ Ռուբէն Սերոբի Ղազարեանի յարատեւ, հետեւողական աշխատանքի արդիւնքներն են.- *Գրաբարի դարձուածաբանական բառարան* (2012), *Գրաբարի հոմանիշների բառարան* (2006), *Թուրքերէն-հայերէն բառարան* (2003), *Բուսանունների բառարան: Հայերէն-լատիներէն-ռուսերէն-անգլերէն-ֆրանսերէն-գերմաներէն* (2002), *Գրաբարի բառարան* (2000), *Կենդանիների անունների հայերէն-ռուսերէն-լատիներէն կարգաբանական բառարան* (1992), Գէորգի Նալբանդեանի

Ժամանակագրական առումով միջին հայերէնի բառապաշարին նուիր-
 ուած առաջին բառարանը կարելի է համարել Նորայր Բիւզանդացու
 (1845–1915) *Բառգիրք սպորին հայերէնի ի մայրենագրութեանց ԺԱ-ԺԷ
 դարուց* երկը, որն աւարտել է 1885ին, հրատարակուել՝ 2000ին, Ժնեւում:
 Թէեւ «Կոթողային եզակի երեւոյթ է բացաւորական-սպուգաբանական
 բնոյթի Նոր հայկազեան բառարանը⁵, որպէղ գրեթէ սպառնիչ կերպով
 ներկայացուած է հին գրական հայերէնի (գրաբարի) բառապաշարը եւ
 բազմակողմանիօրէն ենթարկուած բառարանագրական մշակման: Այս
 բառարանում առաջին անգամ բուն միջինհայերէնեան մի ամբողջ շարք
 բառեր որոշակիօրէն սահմանազայրում են գրաբարի բառերից՝ Ռմկ.
 (Ռամկօրէն) նշումով»⁶: Եոզէֆ Կարստի (1871–1962) “Wörterbuch des
 mittelarmenischen” բառարանը առ այսօր անտիպ է մնում⁷: Յատկանշա-
 կան է, որ 1972ին ՀՀ Հրաչեայ Աճառեանի անուան լեզուի ինստիտուտը
 բազմակողմանի ուսումնասիրութիւն է հրատարակում միջին հայերէնի վե-
 րաբերեալ⁸, որը ցարդ չունեցաւ իր շարունակութիւնը:

ՆՈՐԱՅՐ ՊՕՂՈՍԵԱՆԻ ՆՈՐԱՅԱՅՏ ԲԱՌԵՐ... ԲԱՌԱՐԱՆԻ ՓՈԽԱՌԵԱԼ ԲԱՌԱՊԱՇԱՐԻ ՇՈՒՐՋ

2014ին պրոֆ. Նորայր Պօղոսեանի հեղինակութեամբ *Նորայայր բա-
 ռեր վաղաշխարհաբարեան աղբիւրներում, 16-18րդ դդ.* բառարանի հրա-
 տարակութիւնը շատ ողջունելի քայլ է պարզաբանելու վաղաշխարհաբար-
 եան, երբեմն բարդ եւ դժուարին բառապաշարի ուսումնասիրութեան աս-
 պարեզում, յատկապէս տարբեր լեզուներից կատարած փոխառութիւննե-
 րի ստուգաբանութեան հարցով:

Ակնյայտ է, որ միջին հայերէնի մանաւանդ փոխառեալ բառապաշարի
 վերաբերեալ ցանկացած ուսումնասիրութիւն պահանջում է յարակից լե-
 զուների որոշակի իմացութիւն եւ փոքրիշատէ տիրապետում՝ միջին հայե-
 րէնի հետ շփուող լեզուներին: Միջին հայերէնի բառարանագիրներ ինչ-

համահեղինակութեամբ՝ *Պահլաւերէն-հայերէն բառարան* (1994), Հ. Մ. Աւետիս-
 եանի համահեղինակութեամբ՝ *Միջին հայերէնի բառարան, 2-րդ բարեփոխուած
 հրատարակութիւն* (2009):

⁵ Նոր բառգիրք հայկազեան լեզուի, հ. Ա-Բ, տպ. Ս. Ղազար, Վենետիկ, 1836-37:

⁶ Ռ. Ղազարեան, *Լեզուաբանական ուսումնասիրութիւններ*, ԵՊՀ հրատ., Երեւան,
 2010, էջ 211:

⁷ Աւելի մանրամասն տե՛ս՝ Գ. Վ. Աբգարեան, «Եոզէֆ Կարստի անտիպ "Միջին
 հայերէնի բառարանը"», *Բանբեր Երեւանի Համալսարանի*, 1995:2(86), էջ 183-6.
 նաեւ՝ Ա. Ռ. Գագինեան, *Եոզէֆ Կարստի լեզուաբանական հայեացքները*, ԵՊՀ
 հրատ., Երեւան, 2008:

⁸ *Ակնարկներ միջին հայերէնի պարմութեան*, Ա., Հր. Աճառեանի անուան լեզուի
 ինստիտուտ, Հայկական ՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1972:

պէս գերմանացի լեզուաբան եւ միջին հայերէնի մասնագէտ Կարստի, լեզուաբաններ եւ բառարանագիրներ Բիզանդացու եւ Ղազարեանի աշխատանքների ուսումնասիրությունը ցոյց է տալիս, որ լիովին տիրապետել են միջին հայերէնի հետ շփուող գրեթէ բոլոր լեզուներին:

Պօղոսեանի բառարանի վերնագիրն իսկ յուշում է, որ այնտեղ ուշադրութեան արժանի մաս են կազմել փոխառությունների կիրառումը վաղ աշխարհաբարի ժամանակաշրջանում: Համոզուած ենք, սակայն, որ փոխառությունները քանակական առումով ավելի մեծ թիւ են կազմում քան բառարանում ներկայացուած փոխառությունները: Իդէպ բառարանում ներկայացուած տարբեր յղումներում նկատելի են մի շարք փոխառություններ, որոնք չեն ընդգրկուել բառարանի բառայօդուածների շարքում: Օրինակ՝

Այար *ayar*, n., Etym.= arab., pers. عيار *ayār* ‘fineness, standard, criterion, assay, carat’ նրբութիւն, ստանդարտ, չափանիշ: Գ կամ Դ դիրաթ թամամ այար այս վառան է⁹:

Դաւի *davi*, n., ‘action, case, cause, suit’ Etym.= arab., pers. دعوى *da‘vī* հայց, դատական գործ: Թէ դաւի ունէնան, մուադին մենք ենք, պարոնտէրին հետ բան չունին¹⁰:

Ղիրաթ *qīrat*‘, n., Etym.= pers. غيرة *gīrat* ‘mettle, zeal, ambition, jealousy, enthusiasm’: Գ կամ Դ դիրաթ թամամ այար այս վառան է¹¹:

Ֆիքր *fik‘r*, q., Etym.= pers. فکر *fekr*, ‘thought, reflection, idea, mind, care’ միտք, գաղափար, միտք, հոգատարութիւն: Պիտի որ մեր հայոց համար մին ֆիքր եւ սարանճամ տեսնուք¹²:

Սոյն բառարանում բնիկ բառապաշարի, հեղինակային յղումների ինչպէս նաեւ թուրքերէն փոխառեալ բառապաշարի ստուգաբանութեան հարցով հեղինակը ցուցաբերել է վերին աստիճանի ուշադրութիւն եւ գիտական մօտեցում: Այդուհանդերձ, բառարանի մի շարք փոխառությունների ծագումը վիճելի է կամ ընդհանրապէս չի նշուել փոխատու լեզուն: Միջին հայերէնի գերակշռող մաս կազմող արաբերէն, պարսկերէն եւ թուրքերէն փոխառությունների ծագման վերաբերեալ շփոթութեան հիմնական պատճառը թերեւս պայմանաւորուած է փոխառությունների անցման հետ կապ-

⁹ Առաքել Դարիժեցի, *Գիրք պարմութեանց*, աշխատ.՝ Լ. Ա. Խանլարեան, Հայկական ԽՍՀ ԳԱԱ հրատ., Երեւան, 1990, էջ 452. տե՛ս՝ *Վառան vařan* (Պօղոսեան, էջ 190):

¹⁰ *Յիշատակարան Սանահնոյ վանից (Սանահնի քէօթուկը)*, աշխատ.՝ Պարոյր Մուրադեան, Ս. Էջմիածին, մայր աթոռ Ս. Էջմիածնի հրատ., 2007, էջ 162. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 141:

¹¹ Դարիժեցի, էջ 452. տե՛ս՝ *Վառան vařan* (Պօղոսեան, էջ 190):

¹² Դ. Ա., Эзов, Сношения Петра Великого с армянским народом (документы) (Մեծն Պետրոսի յարաբերությունները հայ ժողովրդի հետ [փաստաթղթեր], Սանկտ Պետերբուրգ, 1898, էջ 417. տե՛ս՝ Սարանճամ *sarančam* (Պօղոսեան, էջ 180):

ուած հետեւեալ հանգամանքով. ինչպէս յայտնի է փոխառութիւնները կատարում են բանաւոր ուղիով՝ ժողովրդական փոխառութիւններ, կամ գրաւոր ուղիով՝ գրական փոխառութիւններ: Ըստ Ղազարեանի՝ «միջնադարում փոխառուած բառերի մեծագոյն մասը ժողովրդական փոխառութիւններ են: Այդ կարգի փոխառութիւնները միջին գրական հայերէնի բառապաշարի մէջ մուտք են գործել ժամանակի ժողովրդախօսակցական լեզուից եւ տարբեր բարբառներից»¹³: Ղազարեանը հաւաստում է թէ «յաճախ ժողովրդական փոխառութիւնները դժուար է սահմանազարել գրականից՝ որոշելով, թէ դրանցից որոնք են ժողովրդական եւ որոնք գրական, այլ կերպ ասած՝ փոխառութիւնների անցումը ինչպէ՞ս է կատարուել՝ խօսակցական՞ ճանապարհով, թէ՞ գրաւոր»¹⁴:

Միջին գրական հայերէնի բառապաշարի մէջ զգալի քանակ են իրանական փոխառութիւնները, որոնց աղբիւրը նոր պարսկերէնն է: Նոր պարսկերէնի ժամանակաշրջանը սկսում է Ժ. դարից, հետեւաբար բուն միջին հայերէնում կատարուած պարսկական փոխառութիւնները կատարուել են նոր պարսկերէնից: Միջին հայերէնի արաբական փոխառութիւնների վերաբերեալ պէտք է նշել, որ այդ փոխառութիւնների մի զգալի մասը կատարուել է պարսկերէնի միջոցով, ինչը հաստատում է հնչիւնական օրինաչափութիւններով: Ուշագրաւ է Աճառեանի վերլուծութիւնը այս կապակցութեամբ. «Յարկապէս ԺԱ. դարում, երբ հայոց Բագրատունի թագաւորութիւնն արդէն վաղուց հաստատուած էր, արաբները Հայաստանից հեռացած եւ նոյնիսկ անկման շրջանն էին մտած: Այս պատճառով ազդեցութիւնը պիտի վերագրենք ոչ թէ ուղղակի արաբերէնին, այլ մեր հարեան պարսիկներին»: Ըստ այդմ՝ պարսկերէն եւ արաբերէն բառերը կարելի է իրարից չտարանջատել, մանաւանդ որ դրանց հիմնական մասը հաւասարապէս գործածուած է եղել եւ՛ պարսկերէնում, եւ՛ արաբերէնում, եւ՛ թուրքերէնում: Ինչ վերաբերում է հայերէնի իրանական, արաբական եւ թուրքական փոխառեալ բառապաշարի այն բառամիաւորներին, որոնք հանդիպում են վերոյիշեալ երեք լեզուներում, ինչպէս նշում է Աճառեանը «Եթէ մի բառ հայերէնից դուրս գտնուում է նաեւ մի երրորդ լեզուի մէջ, եւ ստուգաբանւում է հենց այդ լեզուով, ուրեմն պարկանում է այդ լեզուին»¹⁵: Պէտք է նկատել, որ երբեմն «փոխառութիւնը հայերէնն ընդունել է միջնորդաւորուած եւ աւելի ճիշդ՝ կրկնակի-եռակի փոխառութեամբ: Երբեմն

¹³ Ղազարեան, *Լեզուաբանական*, էջ 164:

¹⁴ Նոյն, էջ 164:

¹⁵ Հր. Աճառեան, *Հայոց լեզուի պատմութիւն*, / մաս, ԵՊՀ հրատ., Երեւան, 1940, էջ 225-6:

այդպիսի փոխառությունների ճիշդ ուղին գտնելուն հնչյունական անցումները չեն կարող օգնել»¹⁶:

Յատկանշական է, որ թե՛ գրական, թե՛ ժողովրդական փոխառությունների հարցերում մեծ դեր է կատարում գերիշխանութեան հանգամանքը: Մինչև արաբների կողմից Հայաստանը նուաճելը հայ ժողովուրդն արաբերէնին առնչում էր երկրից հարաւ ընկած սահմանային շրջաններում, ուր բնակություն էին հաստատել բազմաթիւ արաբ ցեղեր: Իսկ երբ Հայաստանը նուաճուեց արաբների դէմ 774-775ի հայկական ապստամբություններից յետոյ, արաբները սկսեցին զանգուածային գաղթել Հայաստան. Շայբանիների ցեղը տիրեց Դատուանին, Սուլայմ ցեղը գրաւեց Բաղէշից մինչև Կարին ընկած շրջանները, Կայսիկները հաստատուեցին Վանայ լճի շրջակայ գաւառներում: 786-809՝ արաբ ցեղեր բերուեցին եւ բնակեցուեցին Հայաստանում¹⁷: 865ին Հայաստան արշաւեց Բուղան՝ իր հետ բերելով արաբ նոր գաղթականութիւն: Հայաստանում հաստատուեցին մի շարք ամիրայութիւններ: Արդէն Թ. դարից հայկական նախարարութիւնները պայքարում էին Հայաստանում արաբական ամիրայութիւնների դէմ: Ուստի զարմանալի չէ, որ Թ. դարից հայ մատենագիրների երկերում արաբերէն բառեր կա՛մ չկան, կա՛մ հանդիպում են հատուկէնտ: Արաբական փոխառութիւնները երեւան են գալիս ԺԲ. դարից, երբ Հայաստանում արաբական ազդեցութիւն չկար: Որովհետեւ այդ ժամանակուայ միակ գրական լեզուն՝ գրաբարը, դեռ պահպանել էր իր հին օրինաչափութիւնները եւ մատենագիրները սրբութեամբ պահելով լեզուի հին օրէնքները, պահպանում էին նաեւ հնուց աւանդուած բառապաշարը եւ խուսափում նոր փոխառութիւններից:

Այսպիսով.- 1) Ը. դարի կէսերից հայ ժողովուրդն իր բուն երկրում ապրել է արաբ ցեղերի հարեւանութեամբ, ըստ որում երկու դար (Ը.-Թ.) կրել է արաբական բռնատիրութեան ծանր լուծը: Այդ պայմաններում արաբերէնից շատ բառեր են անցել ժամանակի խօսակցական հայերէնին, որոնք միջին գրական լեզուի ձեւաւորման շրջանում դեռեւս կենսունակ են եղել: 2) Գրական միջին հայերէնի ժողովրդական բնոյթի արաբական փոխառութիւնների աղբիւրը եղել է խօսակցական միջին հայերէնը¹⁸:

¹⁶ Ն. Ա. Մկրտչեան, «Ռ. Ս. Ղազարեան, Հ. Մ. Աւետիսեան. *Միջին հայերէնի բառարան. հ. I, Երեւան, 1987, հ. II, 1992*», *Պատմաբանասիրական հանդէս*, 1993:1-2, էջ 185:

¹⁷ Արամ Տէրղետնդեան, *Արաբական ամիրայութիւնները Բագրատունեաց Հայաստանում*, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1965, էջ 62:

¹⁸ Աւելի մանրամասն տե՛ս՝ *Ակնարկներ միջին հայերէնի պատմութեան, Ա.*:

Հայնրիխ Հիբշմանը եւ Աճառեանը ընդհանրապէս ժխտում են հայերէնում արաբական ծագման բառերի առկայութիւնը մինչեւ Է. դարը¹⁹: Սակայն ըստ ակադ. Գ. Բ. Ջահուկեանի՝ «5-րդ դ. մատենագրութեան մէջ կան մի շարք բառեր, որոնք սեմական լեզուների համապատասխան բառերի մէջ ամէնից աւելի մօտ են արաբականներին: Այսպիսի դէպքերում Հ. Հիբշմանը եւ Հ. Աճառեանը կամ ընդհանրապէս ժխտում են հայերէն բառերի սեմական ծագումը, կամ ենթադրում փոխառութիւն ասորական բարբառներից»²⁰: Ակադեմիկոսը իր այդ համոզմունքը ապացուցում է արաբական ցեղերի առկայութեամբ՝ Իրանի եւ Բիզանդիայի սահմանամերձ վայրերում Է. դարից աւելի վաղ, Հայաստանի հարաւային շրջաններին մերձաւոր վայրերում «իրատեսակ ասորա-արաբական կոյնէի» առկայութեամբ²¹:

Մենք համակարծիք ենք Աճառեանին՝ թէ միջին հայերէնի արաբական փոխառութիւնները բուն Հայաստանում անմիջականօրէն արաբերէնից չեն, այլ թերեւս ներթափանցել են հարեւան պարսկերէնի միջնորդութեամբ²²:

Ինչ վերաբերում է Պօղոսեանի բառարանի մեր խնդրոյ առարկայ փոխառութիւնների հարցին, ապա բառարանը ընդգրկում է մեր հաշուարկով 268 արաբերէն, պարսկերէն եւ թուրքերէն ծագումով փոխառութիւններ: Թուրքերէն փոխառութիւնների ստուգաբանական պարզաբանումների ուղորտում, ինչպէս նշուեց, հեղինակը ցուցաբերել է վերին աստիճանի ուշադրութիւն եւ ճշգրիտ տեղեկութիւններ է ներկայացրել, սակայն արաբերէն եւ պարսկերէն փոխառութիւնների հարցում նկատելի են ստուգաբանական բնոյթի մի շարք վիրպումներ:

Այստեղ ներկայացւում են լրացուցիչ փաստեր արժէքաւոր այս բառարանի ստուգաբանական հատուածի կատարելագործման նպաստող:

Ինչպէս նշուեց բառարանում մի շարք փոխառութիւնների ծագումը վիճելի է կամ ընդհանրապէս չի նշուել փոխատու լեզուն: Այստեղ ներկայացւում են նման փոխառութիւնների ճիշտ ստուգաբանութիւնը լրացուցիչ տեղեկութիւններով: Բառարանում ներկայացուած խնդրայարոյց ստուգաբանական տեղեկութիւնները նշուել են պարոյկով: Ստուգաբանութիւններ կատարելիս բառերը ներկայացուել են պարսկերէնի եւ արաբերէնի հա-

¹⁹ H. Hübschmann, *Die Semitischen Lehnwörter in Armenischen*, ZDMG 1892, էջ 126-268. նաեւ՝ H. Hübschmann, *Persische studien*, հրդր. 1, Strassburg, 1895, էջ 259-80. նաեւ՝ Աճառեան, *Հայոց լեզուի պատմութիւն*, II մաս, Հայպետհրատ, Երեւան, 1951, էջ 169-217:

²⁰ Գէորգ Ջահուկեան, *Հայոց լեզուի պատմութիւն* «նախագրային ժամանակաշրջան», № 1, ՀԽՍՀ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1987, էջ 485:

²¹ Նոյն, էջ 485.

²² Աճառեան, *Հայոց լեզուի պատմութիւն*, II մաս, էջ 183, 186:

մարժեքներով եւ այբուբեններով, նաեւ բերուել են բառերի անգլերէն թարգմանութիւնները:

1. **Ախար-Բախար** axar-baxar ո. «վերջ» բառի կրկն., Աարտ, աարտ-մա-արտ?, վերջմերջ: Մինչեւ կողմն էվատի հողի ափն, որ էն կունն ախար-բախարն Գօգու գեղըցի Եղիկին այ²³: Etym.= pers. آخر āxer + بخير 'ending well, ending one's life well, having a good futurity':

2. **Ախարեթ** axaret', գ. (թուրք.?), եկամուտ?: Ջամենայն մնացեալսն ըստ չափու բաշխեաց եկեղեցւոյն, զի յեկեալ ախարեթներէն վճարեսցեն²⁴: Etym.= arab. pers. آخرت axarat 'afterlife, eternity, futurity', յետմահու, ապագայ կեանքը, յանրժողովն:

3. **Աման փալ** aman tal «հանգստութիւն, անվտանգութիւն, ապաստան»: Վասն սաստիկ ցրտութեան Գ ամիս գիշեր ցորեկ մէկ աւրմն աման չէր ետ մինչեւ ի մարտի ԺԵ, ապա արեւ եւ արեգակ տեսաք²⁵: Etym.= arab., pers. turk. امان aman 'security, safety, respite, refuge'*:

4. **Ասպապեղէն** aspapeṭēn, (թուրք.? esbab) գ. «հագուստ, զգեստ»?։ Բարեպաշտն Միրաք ելեալ գա Արզրում եւ առնու ապըրշմեղէնս եւ ասպապեղէն եւ ցորեանս, զի տարցէ ի տուն²⁶: Etym.= arab. pers. اسباب esbab 'instrument, tool, apparatus, utensil, [fig.] means, cause':

5. **Ջախիրայ** zaxira (թուրք.? Zahir) Պարէն, պաշար, հացամթերք: Ե նաւ, Ե թօփագ, զախիրայ եւ այլ բազում բարութիւն առին գնացին Ազախ²⁷: Թէ զախիրայէ պակասութեանն եւ թէ քաղաքիս ամենայն իրաց սղութեանն, ցորեանն ասես՝ հատ մի չկայ²⁸: Etym.= arab. pers. ذخيره zahir, 'store, reserve, supply, stock, reservoir, accumulation':

6. **Ջուռիաթ** zufiat, արաբ. պարսկ. zaher? «երեւելի, բացորոշ»?։ գ. ա. իւրային, տոհմակից: Շիխի զուռիաթն, որ թագաւորութիւն ա արել, Շահիս-մէլին ԻԴ տարի այ, Շահ Թամազն ԾԴ տարի այ²⁹: Մեր զուռիաթ մարդ էլ մատնարկի միջոմն բան չունինք՝ ո՛չ մեք, ո՛չ մեր որդիք³⁰: Ջուռիաթ zufiat

²³ Յիշատակարան Սանահնոյ վանից, էջ 148. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 21:

²⁴ Դիւան հայոց պատմութեան, գիրք Ժ. մանր մատենագիրք, ԺԵ.-ԺԺ. դարեր, հրատ.՝ Գիւտ Աղանեանց, Նուարդ Աղանեանցի տպարան, Թիֆլիս, 1912, էջ 87. տե՛ս՝ Պօղոսեան էջ 21:

²⁵ Մանր ժամանակագրութիւններ (XIII-XVIII դ.), հպր. I, կազմ.՝ Վ. Ա. Յակոբեան, ՀՍՍՌ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1951, էջ 210. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 24:

²⁶ Մանր ժամանակագրութիւններ, հպր. I, էջ 247. նաեւ՝ Ղազարեան, Աւետիսեան, էջ 79. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 33:

²⁷ Մանր ժամանակագրութիւններ, հպր. I, էջ 223. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 70:

²⁸ «Դիւան Սուրբ Յակոբայ (Ա-ԺԺ)», Սիոն, Յուլիս-Օգոստոս 1941, էջ 84. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 70:

²⁹ Յիշատակարան Սանահնոյ, էջ 65. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 72:

³⁰ Յիշատակարան Սանահնոյ, էջ 140. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 72:

‘generation, offspring’ Etym.= arab. pers. ذرية doria. Իրային, սերունդ, տոհմակից:

7. **Էմնութիւն** ēmnut‘yun. (արաբ. emin «մաքսապետ»?), գ. Մաքսապետութիւն: Ո՛չ մաքս ունել, ո՛չ էմնութիւն, ո՛չ կօմրուկ եւ ո՛չ այլն, որպէս ի Լեւկամ ի Տաճկաստան³¹: Etym.= arab. امن amn ‘safe, secure, [rare.] security, [adj. infml.] secure, pesceful’, ‘ապահովութիւն, վստահութիւն’:

8. **Ըրէխէմ** ərēxēm, Ռաղամ ո., Հրովարտակ, պաշտօնական գրութիւն: Զամենայն հարկաւոր զգիրսն, եթէ ըրէխէմ եւ եթէ այլ հուքմեր... պարոն քէլէնթէր խոճայ Աւետիսի գիտութեամբն եւ կամակցութեամբն առաքեսցէ առ մեզ³²: Etym.= arab, pers. رقم، ارقام، مرقوم ‘Written, number’:

9. **Թախսիրութիւն** t‘axsirut‘yun, (պարսկ. toxsi)?, ո.: Ով էս բանիս թախսիրութիւն անէ կամ այլ եւ այլ անէ, Աստուածածին իրանն եւ իր որդանցն խոով կենայ³³: Etym.=arab. Pers. تقصير taqṣīr, ‘blame, fault, guilt, guiltiness, offense, wrong’ «մեղք, յանցանք»:

10. **Թափշի** t‘ap‘ši, (պարսկ. tepši?) գ., Մեծ ափսէ, մատուցարան: Աստուած աւրինէ Քոսակ Յովանէս եւ իւր որդի մահդասի Խաչատուրն, Բ արծաթէ թափշի ետ Սբ. Յակոբայ³⁴: Etym.=mong. turk. تپشي tepši ‘plate, dish, vessel’:

11. **Խասապար** xasatar (պարսկ. xās-dār «առանձնաշնորհեալ»?) ա. Երեւելի, մեծատուն: Ես՝ Ականաթէրէցի պարոն Յեկանս խսադարի վկայ եմ: Խասատար Նազարն վկայ [եմ]³⁵: **Խասապար** xasatar ‘litigant, plaintiff, libellant, demandant, complainant’: Etym.=arab. pers. خواستار xāstār * «Պահանջող կողմ, պահանջող»:

12. **Խիպալ** xital, չբ. Գոռալ: *Բառգիրք հայոցը*³⁶ ունի խիտալ «կասկածել»: Խիտալ - գոռալ, ոգոզալ, միամարտել³⁷: Etym.= arab. قتال qet‘āl ‘Kill, fight’ միամարտել:

³¹ Սիմէոն Դպրի Լեհացոյ Ողոբգրութիւն, հրատ.՝ Ներսէս Ակինեան, Վիեննա, 1936, էջ 170. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 72:

³² Դիւան Նոր Զուղայի Ս. Ամենափրկիչ վանքի, մասն Ա, *Էջմիածնի կաթողիկոսների կոնդակներ (1652-1705)*, աշխ.՝ Խաթակ Տէրգրիգորեան, Անթիլիաս, 2003, էջ 63. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 75:

³³ *Յիշատակարան Սանահնոյ*, էջ 170. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 77:

³⁴ Յակոբ Փափագեան, «Ակոռու Ս. Յակոբ վանքի քրթովը», *Բանբեր Մարենադարանի*, 1977:12, Երեւան, Մատենադարան հրատ., էջ 201. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 79:

³⁵ Փափագեան, էջ 201. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 79: *Յիշատակարան Սանահնոյ*, էջ 157-58. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 94:

³⁶ Հ. Մ. Ամալեան, *Բառգիրք հայոց*, Երեւան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., 1975:

³⁷ «Այս բառը գեղջուկը, որ կարի պիտոյ է վարժասիրաց. Հանդէս բանաստեղծաց», *ԺԷ. դարի յիշատակարաններ*, էջ 122բ-136ա. նաեւ՝ ՄՄ 2281 էջ 135ա. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 96:

13. **Ղափաղայ** qataqa, գ. Մունետիկ? (ծան. հրատ.): Հրամայե՛ պնդապահս առնել ի ճանապարհին, այսինքն՝ դատաղայ³⁸: Etym.= turk. kadağan (syn. Yasakli, memnu ‘obsolete’), pers. غداق g̃ adaqan ‘Barred, Forbidden, Illegitimate, Illicit’:

14. **Ղուշխանա** quşxana, գ. Թոշնարան, հաւանոց: Ելանք անտի, գնացինք ի դուշխանան. տեսանք անհուն թռչունք՝ ազգ եւ ազգ կերպ թռչունք³⁹: Etym.= turk. قوشخانه quşxāna, Composed of turk. quş + pers. xāna ‘place for keeping falcons’:

15. **Ճիպայ** čipa, գ., ճիշտ չէ մեկնաբանուել որպէս (պարսկ. jīb «գրպան» Փոստրակ, խորը ընկած տարածք?): Մեր յօժար սրտիւ ծախեցինք ի վերայ Բարսեղ պարոնտէրին Զրանցի ջամփի տակի ճիպէքն... Զումանց ճիպէքի վերի կունն⁴⁰: Ճիշտ է մեկնաբանել *Միջին հայերէնի բառարանը*: Etym.= arab. جبة jōbba ճիպպէ, ճիպպէթ «վերարկու, ամղան». Comp. Arab., pers. qabā قبا «գապա կապա, պատմուճան, պարեգօտ, հանդերձ» krd. kava, kova «կապա», kebe «հասարակ չուխա», turk. kebe «կապերտ», ‘cassock, long garment’:

16. **Մուադին** muadin ճիշտ չէ մեկնաբանուել որպէս (արաբ. պարսկ. moʻadel), մակբայ, ածական. Համարժէք, հաւասար, նման: Թէ դաւի ունէնան, մուադին մենք ենք, պարոնտէրին հետ բան չունի⁴¹: Etym.= arab. pers. مدعى modaʻi ‘complainant, plaintiff’ Բողոքող, հայցուոր». Comp. դաւի davi Etym.= arab., pers. دعوى daʻvi ‘action, case, cause, suit’ հայց, դատական գործ:

17. **Պաղիք** paqinkʻ (արաբ. baqi)?, ա. գ. Խոռվարար, անհնազանդ, անիրաւ: Իրենց միջէն ավիրեցաւ թապուրն եւ դոքա ալ հասան, չարդեցին ԺՌ հոգի կամ ալ պակաս, ալ պաղիքն դարձան գնացին: Ռ ոսկի գին կըտրեց, թող զալ պաղիքըն, որ ընկան եւ մնացին գերի⁴²: Etym.= turk. ياغي yağî ‘insurgent, lawless, mutineer, outlaw, rebel, rebellious’, խոռվարար, անհնազանդ, անիրաւ:

³⁸ *Զաքարեայ Սարկաւագի Պատմագրութիւն, Գիրք Ա, Բ, Գ, Վաղարշապատ, 1870, էջ 37. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 129:*

³⁹ Յ. Անասեան, «Մահտեսի Շահմուրատի յիշատակարանը», *XVII դարի ազգաբարձրական շարժումներն Արեւմտեան Հայաստանում*, Հայկական ՍՍՌ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1961, էջ 317. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 130:

⁴⁰ *Յիշատակարան Սանահնոյ*, էջ 227. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 131:

⁴¹ *Յիշատակարան Սանահնոյ*, էջ 162. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 141:

⁴² *Մանր ժամանակագրութիւններ, հոր. I, էջ 215-16. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 168:*

18. **Պապ-ի պարիթ** pat-i parit' (պարսկ. bād-i bārid)?, գ. (բժշկ.) Յուրտ քամի?: Եւ ցաւ մի այլ կա, որ իրենն պատ-ի պարիթ կասեն⁴³: Etym.=pers. بادبر bādbor, composed of pers. bād 'Wind', pars. Bor, bordan 'remove'. (բժշկ.) 'carminative':

19. **Ռահվար** řahvar, գ., ճանապարհորդ?⁴⁴: Etym.=pers. راهور 'horse, fast, traveler', հեծնելու ձի⁴⁵, արագընթաց, ուղղէզնաց:

20. **Սահարի** sahari (արաբ. sihr «հմախել»?), ա. Կախարդուած, հմայուած?: Սահակն ասէ՝ ի սահարին սաֆրայէն եւ պալղամէն լինի⁴⁶: Etym.=pers. سردى sardī 'cold': Ըստ հին բժշկութեան մարդու օրգանիզմում եղած չորս հեղուկներից երկուսը սառն են, իսկ միւս երկուսը տաք: Արեան, աւշի, լեղու եւ սեւ լեղիի: Մարդիկ ըստ խառնուածքի (temperamentum) տիպերի բաժանուած են չորս խմբերի:

21. **Օլօֆայ** olofa, գ. Զինուորական ռոճիկ? Ունի Կարստ (անտիպ բառ.): Բազմութիւն զօրացն աւելի են, քան զաւագ ծովու, եւ օլօֆայ (ուլուֆայ) չունին, այլ միայն գեղ եւ քաղաքի տեղի օլօֆային: Զօրքն անհուն են իբրեւ զաւագ ծովու առանց ուլուֆայի եւ փոխանակ ուլուֆայի երկիր ունին եւ գեղ⁴⁷: Etym.=arab., pers. علوفه olūfa. 'fodder, provender' անասնակեր, կեր, կերակուր:

22. **Ֆախիր Ֆուխարայ**, faxir fuxara, Ֆաղիր, Վախիր, Ֆուխարայ faxir fuxara (թուրք. fakir «աղքատ» եւ fukara «չքաւոր»), գ. Զքաւոր, խեղճ, աղքատ-մաղքատ: Միջին հայերէնի բառարանը ունի ֆախիր «դերվիշ, մահմեդական աղքատ կրօնաւոր» (իմաստափոխ.): Դիժար սղութիւն եղել, չարեկն Բ խռուշ ելաւ, հաց ո՛ւլ կու տեսանէ, ֆախիր ֆուխարայ շուար մնացել էին⁴⁸: Etym.=Arab., pers. فقير faqir-foqarā, Composed of sin. faqir 'depressed, deprived, indigent, needy, pauper, penniless, poor' + pl. foqarā. 1. Աղքատ. 2. դերվիշ, մահմեդական կրօնաւոր:

Բառարանում մի շարք փոխառութիւնների ծագումը չի նշում: Այստեղ մէջքերում ենք այսպիսի փոխառութիւնները նշելով փոխատու լեզուն, փոխառութեան ծագումը եւ լրացուցիչ տեղեկութիւններ:

⁴³ Բունիաթ Սեբաստացի, *Գիրք բժշկութեան (Ժէ դար)*, աշխատ. Դ. Մ. Կարապետեան, Երեւան, Մատենադարան հրատ., 1987, էջ 95. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 170:

⁴⁴ Պօղոսեան, էջ 177:

⁴⁵ Ստ. Մալխասեանց, *Հայերէն բացաւորական բառարան*, Հատոր 4, Հայկական ՍՍՌ պետական հրատ., 1944-45, էջ 156:

⁴⁶ Սեբաստացի, էջ 64. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 178:

⁴⁷ Պօղոսեան, էջ 220:

⁴⁸ *Մանր ժամանակագրութիւններ, հոր. I*, էջ 223. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 221:

23. **Ադալաթ** ardalat', գ. Արդարություն: Իր երկիրն է խիստ ադալաթ, որ ոչ գող կայ եւ ոչ բող⁴⁹: Etym.= arab. pers. عدالة، عدالت 'Justice':
24. **Աթրաֆ** at'raf, մկ. Չորս կողմը, բոլորտիք: Թալայ ասելն տիվան-խանայ է, Ծե միլիոն է, թող զմիջինն եւ զաթրաֆն⁵⁰: Etym.=arab., pers. اطراف "surroundings, about, environs, peri-, perimeter, peripher":
25. **Աճեմիստանցի** açemistanc'i, գ., Իրանցի, պարսիկ: Աճեմիստանցի է այս Ենկիպէկ մահտեսիս⁵¹: Etym.=arab. عجم + pers.-stan + arm. - c'ı, 'Iranian, Persian':
26. **Ամալիս** amalis, գ. Գինի: Ամալիս, որ է խաղողի գինի⁵²: Etym.= arab. مَلْسَاء malsa, f. الأَمْلَس al-amlas 'Wine':
27. **Անմուհր** anmuhr, adj. Ան-կնիք, Մուհր: Եւ ոմանք անմուհրք գոլով բանիք եւ խորհրդով⁵³: Etym.= pers. مهر mohr «կնիք» 'seal; stamp: 1) a device or instrument for stamping 2) the impression or mark made by stamping, impression:
28. **Անպար** anpar, Ամբար, շտեմարան: Աբ⁵⁴ եւ ՀԲԲ⁵⁵ անպար «պարելու անվարժ» (համանուն): Այլ ի վայր անպարն գարոյ, որ է մինն նստեալ արքունեան⁵⁶: Etym.=pers. انبار anbār 'warehouse, depot, reservoir, [grains] granary':
29. **Անփաթերակ** anp'at'erak, Անփաթերնակ. ա. Անվտանգ: Երգեա'վստահ, անփաթերակ/Եւ զգծողս յիշեա'յերակ⁵⁷: Composed of arm. Ան + pers. بدياره، بديار، پتيار، پتيارك، patyāra⁵⁸ «փորձանք, չարիք», M. Pers. patyārak 'Ahriman, the Devil, fiend, trick, Wicked woman')*:

⁴⁹ Թուրունջի, էջ 310. տե'ս՝ Պողոսեան, էջ 20:

⁵⁰ «Մահտեսի Շահմուրատի», էջ 317. տե'ս՝ Պողոսեան, էջ 21:

⁵¹ Դիւան հայ վիմագրութեան, պրակ VII, ՀՀ ԳԱԱ «Գիտություն» հրատ., Երեւան, 1996, էջ 116. տե'ս՝ Պողոսեան, էջ 24:

⁵² ՄՄ 6275, 185բ. տե'ս՝ Պողոսեան, էջ 24:

⁵³ Դիւան Նոր Զոռայի, էջ 81. տե'ս՝ Պողոսեան, էջ 29:

⁵⁴ Առձեռն բառարան հայկազեան լեզուի, կազմ. Գ. Ճէլալեան, Անթիլիաս, 1988:

⁵⁵ Մալխասեանց:

⁵⁶ Երեմիա Զէլէպի Քէօմիւրճեան, Սյրամպօլոյ պատմութիւն, հրատ.՝ Վահրամ Թորգոմեան, Վիեննա, 1913, էջ 26, 28. տե'ս՝ Պողոսեան, էջ 29:

⁵⁷ Ուշ միջնադարի հայ բանաստեղծութիւնը (XVI-XVII դդ.), հոր. I, աշխատ.՝ Յասմիկ Սահակեան, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1986, էջ 35. տե'ս՝ Պողոսեան, էջ 30:

⁵⁸ چو دانی که از مرگ خود چاره نیست / ز پیری بتر نیز پتیاره نیست (فردوسی). شاهنامه فردوسی: متن کامل، بر اساس چاپ مسکو، سعید حمیدیان، نشر قطره، 1384، تهران، ص 830.

30. **Աշճութիւն** aščutyun գ. Խոհարարութիւն: Գ տարի Սբ. Ծնունդն աշճութիւն է արեր, ֆըլայներու տէրտն եւ նեղութիւն է կրեր⁵⁹: Etym.=turk. aşçi, composed of pers. آش ‘pottage or soup’+ turk. – çi. ‘Chef’ «խոհարար»:
31. **Ասրապ** asrap, ո. Կապար: Ասրապ. որ է ապար, որ է կապար, որ է արճիճն⁶⁰: Etym.=arab. اسرب osrob ‘lead’:
32. **Արճէճ** arčēč, ո. Արճիճ, ճճի, ճճոյ: Ի Հապաշի երկիրն ոչ գոյ բնաւ արծաթ, պղինձ, կլայէկ, արճէճ, բայց ոսկի շատ⁶¹: Etym.= M. Iran. *arčič, Pers. ارزیز arziz, սպիտակ arziz «անագ» ‘Lead, caper, plomb, կապար’ եւ սեւ arziz «կապար»:
33. **Բաղդաբաղջայ** baṛubaṛja, Այգի ու մարգագետին, բոստան: Շինեցի զխութ, զբաղդաբաղջս եւ զգրաղացներս եկեղեցոյս վախմ տոփ⁶²: Etym.= pers. باغ و باغچه bağ va bağçe ‘garden, little garden’:
34. **Դահեակ** daheak, գ., Դայակ: Յիշատակ է... դահեակ սնուցիչ երկու քոռն իմոյ Սառին, Յաշաքին⁶³: Etym.=pers. دايه ‘nanny, nurse’ < M. Pers. dayāk⁶⁴) «մանկաբարձ կին»:
35. **Դաւէտէր** davēter գ. Վէճի տէր, հայց յարուցող: Ով որ դաւի անէ՛ այն հողին դաւէտէրն ես ըլիմ, հետ պարոնտրին ո՛չ ով բան չունենայ⁶⁵: Etym.=arab. دعوى davi ‘claim, action, case, cause, suit, allegation, pretension’:
36. **Ջառբերան** zaṛberan, ա. Հոյակապ, սքանչելի: Ջառբերան-հոյակապ, զեղուն, հոյծ, բազմաբեր, ծոհ, լիապատառ, համակալ⁶⁶: Etym.= pers. زر ‘gold’ + arm. բերան beran ‘eloquent, ոսկի բերան ունեցող, պերճախօս, ճաւարախօս’⁶⁷:
37. **Ջառնփա** zaṛnapa, գ. Կա եւ ազգ մի կենդանի, որ զառնափա ասեն, որ վիզն խիստ երկայն է⁶⁸: Etym.= arab. pers. زرافه zarāfe, ‘giraffe’ Ընծուղտ:
38. **Չինաթ** zinat‘, ա. Շքեղութիւն, հանդիսաւորութիւն: Յորժամ թագաւորն ի դուրս ելանէ, այս է զինաթն՝ ԻԴ յեղաք, ԻԴ շաթիր եւ ԻԴ խա-

⁵⁹ Մկրտիչ Եպս. Աղանունի, *Միաբանք եւ այցելութեան հայ երուսաղէմի*, Երուսաղէմ, 1929, էջ 293. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 30:

⁶⁰ ՄՄ 6275, 187ա. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 34:

⁶¹ Թութունջի, էջ 310. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 37:

⁶² *Դիւան հայ վիմագրութեան, պրակ V, Արցախ*, կազմ.՝ Ս. Բարխուդարեան, ՀՍԱՀ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1982, էջ 215. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 43:

⁶³ *Դիւան հայ վիմագրութեան, պրակ V*, էջ 173. տե՛ս՝ Պօղոսեան էջ 59:

⁶⁴ Աճառեան, *Հայերէն արմատական բառարան*, Հպր. Ա., էջ 618:

⁶⁵ *Յիշատակարան Սանահնոյ*, էջ 158. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 60:

⁶⁶ ՄՄ 2281, 135ա. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 71:

⁶⁷ Նազիկ Յովհաննիսեան, «Նորակազմ բառեր հոմանիշների ձեռագիր բառարաններում», *Պարմաբանասիրական հանդէս*, 2002:1, էջ 179:

⁶⁸ Թութունջի, էջ 309. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 71:

չալամ, Լ դաուդխանայ: Որքան զենէթ որ ունի, ինքն նոյնպէս այլ ունի կինն: Եւ յորժամ թագաւոր դուրսն ելանէ, այս է զենաթն⁶⁹: Etym.= arab. pers. زين، زينة, ‘decoration, embellishment, ornament, Luxury, solemnity’:

39. **Էսնէֆէ** ēsnēfē (արաբ. թուրք. esnaf), գ. Արիեստաւոր, վարպետ: Ե խալեան կուզէ... պիտի ըրդատ, պիտի երկաթ բանող, ամէն էսնէֆէ մը-նացեալ⁷⁰: Etym.=arab., pers. اصناف. Aşnāf, turk. eşnaf. եզ. صنف şenf ‘guild, trades folk, trades people, association of craftsmen’:

40. **Էրուշտա ապուր** ēruša apur, հրդ. Արիշտայով ապուր: Դեղն այն է, որ շիրիկ ձիթով ըսպանախ եւ էրուշտա ապուր ուտէ⁷¹: Etym.= pers. آش رشته aš rešte > rešte ‘Fiber, strand’:

41. **Ըրէխէմ** ərēxēm, ՐԱՂԱՄ գ., Հրովարտակ, պաշտօնական գրութիւն, տե՛ս՝ Զամենայն հարկաւոր զգիրսն, եթէ ըրէխէմ եւ եթէ այլ հոլմեր... պարոն քէլէնթեր խոճայ Աւետիսի գիտութեամբն եւ կամակցութեամբն առաքեցէ առ մեզ⁷²: Etym.= arab, pers. رقم، ارقام، مرقوم ‘Written, number’:

42. **Ըրքնիսան** ərək’nisan գ. Նստատեղի նեարդի բորբոքում, Ichias: Ըրքնիսան ի յոսկրացաւուն կու բաժանի⁷³: Etym.=arab. عرق النسا ‘araq-al-nisā, q. (med.) ‘sciatic nerve, sciatica’:

43. **Թաբի** t’abi, n. Հապտակ, ենթակայ: Այս թագաւորս եւս թաբի է Հապաշոյ թագաւորին *⁷⁴: Etym.= arab., pers. تابع taba ‘subject, citizen, follower, dependant, function’:

44. **Թագրար** t’agrar, Թաքրար, (մակբայ), Դարձեալ, վերստին: Ի գալն 20 աւուր ճանապարհ գետ ի վեր, եւ եկաք թագրար անցաք զգետն: Այնոր ներքեւն թաքրար տեսաք այլվի Ե հավուզ մեծ⁷⁵: Etym.=arab., pers. تکرار takrār ‘repeat, repetition, duplication, frequency’:

45. **Թամասուկ** t’amasuk, Թամասուք, գ., Մուրհակ, պարտաւորագիր: Պարոն Աւետին չորս հարիւր թումանի թամասուկն տայք խանին մլա-զումն⁷⁶: Etym.=arab. Pers. تمسك tamasok, turk. temessük, ‘obligation, bond, promissory note’:

46. **Թանճարա** t’ančara n., Կաթսա, մեծ աման Աստուած արինէ Ա-միրճանէնց պառաւն. մին թանճարա [երեստ Սբ. Յակոբայ]⁷⁷: Etym.=turk. tencere < pers. تنگيره/تنگيره ‘boiler, saucepan, cooker, caldron, copper’:

⁶⁹ Թութունջի, էջ 303, 308. տե՛ս՝ Պողոսեան, էջ 72

⁷⁰ Մանր ժամանակագրութիւններ, հրդ. I, էջ 227. տե՛ս՝ Պողոսեան, էջ 73:

⁷¹ Սեբաստացի, էջ 94. տե՛ս՝ Պողոսեան, էջ 73:

⁷² Դիւան Նոր Զուղայի, էջ 63. տե՛ս՝ Պողոսեան, էջ 75:

⁷³ Սեբաստացի, էջ 106. տե՛ս՝ Պողոսեան, էջ 75:

⁷⁴ Թութունջի, էջ 305. տե՛ս՝ Պողոսեան, էջ 76:

⁷⁵ Թութունջի, էջ 310, 316. տե՛ս՝ Պողոսեան, էջ 76:

⁷⁶ Դիւան Նոր Զուղայի, էջ 92. տե՛ս՝ Պողոսեան, էջ 77:

⁷⁷ Փափագեան, էջ 201. տե՛ս՝ Պողոսեան, էջ 77:

47. **Լէշկեր** lešker, n., Լէշ՝ դիակ ուտող (մականուն): Այս Բաքըր փաշայս զխօջայ Ալխասն կախեաց ի փայտէ, որոյ մականուն Լէշկեր ասէին⁷⁸: Հմմտ. **Լաշ** laš, ‘carriion, Լեշ, մեռելուտի; 1. Սատկած կենդանի, կենդանու դիակ, գէշ: 2. (անարգական) Մարդու դիակ, մեռելուտի’. Etym.=turk. لش laš, pers. لاشه⁷⁹, laši, laša(id)⁸⁰:

48. **Լուլուի** lulul ա. (բժշկ.) Մարգարտանման: Պաւասիրն. Գ ցեղ կու լինի. Ա մանր սիկիլներ, եւ որ տաճիկն լուլուի կասէ: Այն սունկն, որ լուլուի կասեն, սավտայի մօտ է⁸¹: Etym. لولو lūlū «մարգարիտ», ‘a kind of plant (mushrooms), pearl, nacre, bdellium’:

49. **Խազագրեր** xazatetr, գ. Խազագրուած տետր՝ գիրք: Այս խազա-տետրս Տէր Սարգիս եպիսկոպոսի է⁸²: Etym.= arab., pers. خط xat‘‘line, script, streak, writing, track, handwriting’ + arm. tetr. ‘notebook, book’:

50. **Խազմասէր** xazmasēr, ա. Կռուասէր, խռովարար: Խազմասէրքն եւ խռովարարքն ի ժողովրդականաց, որք վասն փառասիրութեան... գումարտակ լինէին⁸³: Etym.= arab. خصم xašm ‘enemy’ =+ arm. sēr. ‘rebellious, rebel, mutinous, seditious’:

51. **Խալբալուել** xalbalvel, Վրդովել, խռովուել. «մաղել, վրդովել, վտանգել», Անօրէնքն կու խալբալուին, միջակտուր կու լինին⁸⁴: Etym.=pers. qarbal غربال «մաղ» ‘coarse sieve, corn sieve, ‘get upset’, խալբալել ‘to riddle or sift’:

52. **Խբդի** xbdī, գ., Խբջակնակ Ղպտի: Կային հոռոմք, խբդիք, ֆռանկք, բայց հայք՝ ոչ⁸⁵: Etym.= arab., pers. قبطى ‘Coptic, Egyptian, gipsy’:

53. **Խէթրիշէրիֆ** xēt’išērif, գ. Հէտի Շէրիֆ Հրամանագիր: Մինչեւ Ըստամաօլու փաթըրլկութիւնն խէթրիշէրիֆ մոնղպունճայ չի լինի⁸⁶: Etym.= pers. خط شريف xat’e šarīf ‘decree, ordinance, rescript’:

54. **Խէրն տեսնել** xērñ tesnel, bonté՝ Օգուտ քաղել՝ ստանալ, շահ ունենալ: Գալուստ վարդապետն էառ, զոր բարեաւ եւ ուրախութեամբ վայելեցէ եւ խէրն տեսնու⁸⁷: Etym.= arab., pers. خير xayr ‘goodness’:

⁷⁸ Աղանեանց, էջ 107. տե՛ս՝ Պողոսեան, էջ 88:

که ملک روی زمین پیششان نیرزد لاش . سعدی .

⁷⁹ بدین زمین که تو بینی ملوک طبعانند

<http://www.nosokhan.com/library/Topic/OCHK>

⁸⁰ Karst, *Wörterbuch des Mittelarmenischen* (Handschrift):

⁸¹ Սեբաստացի, էջ 122-23. տե՛ս՝ Պողոսեան, էջ 88:

⁸² Աղանունի, էջ 470. տե՛ս՝ Պողոսեան, էջ 92:

⁸³ Դարիժեցի, էջ 273. տե՛ս՝ Պողոսեան, էջ 92:

⁸⁴ Эзоб, էջ 155. տե՛ս՝ Պողոսեան, էջ 92:

⁸⁵ Սիմէոն Լեհացի, էջ 213. տե՛ս՝ Պողոսեան, էջ 95:

⁸⁶ «Դիւան Սուրբ Յակոբայ», *Սիոն*, 1930 նոյեմբեր - 1941 Յուլիս-Օգոստոս, էջ 315. տե՛ս՝ Պողոսեան, էջ 96:

55. **խօրոզխօս** xorozxos, գ. Աբլորական: Կէս գիշերուն ծայն հանեցին/խօրոզխօսուն թրատեցին⁸⁸: Etym.= pers. خروس xorūs ‘Rooster’ «աքաղաղ» + arm. xos. Հմմտ. خروسخون xorūsxūn ‘Early morning’:
56. **Հախէն գալ** haxēn gal, պատժել, հարցերը լուծել: Զգողն քո ցոյց տո՛ւր մեզ, որ մենք հախէն գամք⁸⁹: Etym.= arab. حق haqq, pers. حق haqq ‘Իրաւունք’, ‘right, title, fee, duty, moral obligation, truth, God, just, true, legitimate’, ‘to punish, solve problems’:
57. **Հախիսայ** haxisa, գ., ‘part, section, piece’ Հասանելիք բաժին: Ղազարի Հովիկի հողն... եւ այլ հախիսայ որ ունի ի վերայ մեր, ներսն հապէցինք⁹⁰: Etym.= arab. حق haqq, pers. حق haqq ‘Իրաւունք’, ‘right, fee, duty’ + turk. Isa:
58. **Համշահրին**, n. hamšahrī, Համաքաղաքացի: Համշահրին - ի մի քաղաքէ⁹¹: Etym.=pers. همشهری hamšahrī ‘fellow-citizen’:
59. **Հէօճճէթ** hēoċċet‘, Հուճաթ. **Հիւճէթ** hyuoċet‘, գ. Դաշնաթուղթ: Գոյ մի հէօճճէթ, յորոյ վերայ զնոյն նօմերայն եղաք: Հէօճճէթ վասն Բ եւ Գ նօմերայի մաղազայիցն: Հիւճէթ ցոյց տուաք, նայ տիրութիւն արաւ⁹²: Etym.= arab. حجة, حجت hoja:
60. **Հսաբն տալ** hsabn tal, Հաշիւը տալ, հաշուետւութիւն ներկայացնել: Սայ վերայկացու դրեց... Ոհան-բաբէն, որ սարքարութիւն անէ, հսաբն տայ Շմաւոնի⁹³: Etym.=arab., pers. حساب hesāb ‘account, arithmetic, calculation’:
61. **Հսապել** hsapel Հաշուել: Այլ հախիսայ որ ունի ի վերայ մեր, ներսն հսապէցինք⁹⁴: Etym.=arab., pers. حساب hesāb «հաշիվ» ‘account, arithmetic, calculation, counting, tally, score’:

⁸⁷ Կալուածագրեր եւ տնտեսական այլ գործարքների վերաբերեալ արխիւային վաւերագրեր, պրակ I, կազմ.՝ Յար. Աբրահամեան, Մատենադարան հրատ., Երեւան, 1941, էջ 94. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 96:

⁸⁸ Ուշ միջնադարի հայ բանաստեղծությունը, հտր. II, ՀՍՍՀ ԳԱ հրատ., Երեւան, 1987, էջ 320. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 99:

⁸⁹ Յակոբ Կարնեցի, Տեղագիր Վերին Հայոց (իշխարակարան ժէ դարու), Վաղարշապատ, 1903, էջ 56. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 113:

⁹⁰ Յիշարակարան Սանահնոյ, էջ 148. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 113:

⁹¹ Պօղոսեան, էջ 115:

⁹² «Ժէ դ., Երուսաղեմի հայոց պատրիարքութեան դիւանական փաստաթղթեր» (առանց էջահամարների). նաեւ՝ «Զուար Ճիլէրճի Օղլու քահանայի Ճանապարհագրութիւն եւ ուխտ յերուսաղէմ», Բազմավէպ, 1867, էջ 131. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 122:

⁹³ Զաքարիա Ազուլեցու Օրագրութիւնը, ԱՐՄՖԱՆԻ հրատ., Երեւան, 1938, էջ 82. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 126:

⁹⁴ Յիշարակարան Սանահնոյ, էջ 148. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 126:

62. **Ղանգրակ** qantak, n., «խրամ, փոս, պարիսպների առաջ փորուած փոսը»: Մօսքովն ղանտակի փորել էին, ամրոցնի շինել եւ առ լերամբ բանակ բանակ նստել: Դիզել էին բլուրնի իբրեւ ղանտակ: Etym.= arab. خندق xandaq ‘ditch, trench, moat’, M. pers. گندک, گندک kandak, pers. کندک kanda «փորուած»⁹⁵:
63. **Ղադիմ** fatim, Հին, նախկին: ԶԴարքն ղատիմի կայր եւ Պարսից խլած եւ զԵպիսկոպոսի գեղն, որ հաստատ կայր նախնեաց մերոց⁹⁶: Etym.=arab., pers. قديم qadīm: ‘ancient, old’:
64. **Ճաւահիրեղէն** čavahireqēn, գ. Գոհարեղէն, թանկագին քարեր: Տեսաք գեղեցիկ շինուածք՝ ոսկեղէն ճաւահիրեղէն⁹⁷: Etym.=arab. javaher جواهر < pers. گوهر gōhar ‘gem, jewel, jewels, gems, rock’ «գոհար». Sing. arab. جوهر johar ‘essence, substance, nature, spirit, being’:
65. **Ճելալութիւն** čelalut’yun, n.: Շատ անօրէնութիւն եւ չարիք եւ ճելալութիւն արել էր, պէկլէրպէկիք սպաննել էր⁹⁸: Etym.=turk. jelali ‘majesty’ «խոռվարար, ապստամբ» < arab. جلال ‘glory, masculine, dignity, magnificence, pomp, stateliness’:
66. **Ճէպվէլ** četvėl, n. Աղիւսակ: Հարցեալ եւ ժողովեալ անհամար մեկնութիւն եւ ճէտվէլ աղիւսակք⁹⁹: Etym.=arab. pers. جدول jadval, ‘chart, edging, puzzle, scheme, table’, turk. jedvel:
67. **Մարզպիկ** marzpiq, n., փոքր մարզպան: Զկնի Վարդայ Վահրամ մարզպիկն մարտիրոսացաւ¹⁰⁰: Etym.=pers. مرزبان marzbān ‘border guard, frontier official frontier controller’ «սահմանակալ, կուսակալ», M. pers. marzipan composed of marz «մարզ, գավառ» +-pān:
68. **Մլազում** mlazum, n. molāzem. սպասաւոր, թիկնապահ, ընկերակից: Պարոն Աւետին չորս հարիւր թումանի թամասուլն տայք խանին մլազումն¹⁰¹: Etym.=arab., pers. ملازم molazem ‘Attendant, Collateral, Companion, Concomitant, Escort, Retainer, Satellite’:

⁹⁵ Լեւոն, էջ 372. տե՛ս՝ Պողոսեան, էջ 129. նաեւ՝ Karst, *Wörterbuch des Mittelarmerischen*:

⁹⁶ *Յիշատակարան Սանահնոյ*, էջ 113. տե՛ս՝ Պողոսեան, էջ 129:

⁹⁷ *Մահրեսի Շահմուրադի*, էջ 315. տե՛ս՝ Պողոսեան, էջ 131:

⁹⁸ *Մանր ժամանակագրութիւններ, հրր. I*, էջ 226. տե՛ս՝ Պողոսեան, էջ 131:

⁹⁹ «Աւետիք Տիգրանակերտցի, Տէֆթեր գիրք:- Աւետիք Պաղտասարեան ընթերցող Տիգրանակերտցի» (յօդուածի հեղինակն ամէնայն հաւանականութեամբ Ղեւոնդ Ալիշանն է), *Բազմավէպ*, 1897, էջ 318. տե՛ս՝ Պողոսեան, էջ 131:

¹⁰⁰ *Սրբեփանոսի Ռօշքայ ժամանակագրութիւն կամ տարեկանք եկեղեցականք*, հրատ.՝ Հ. Ոսկեան, Վիեննա, 1964, էջ 70. տե՛ս՝ Պողոսեան, էջ 135:

¹⁰¹ *Դիւան Նոր Զուղայի*, էջ 92. տե՛ս՝ Պողոսեան, էջ 139:

69. **Մուրվարիկ** murvarit, n. Մուրվարիտ, որ է մարգարիտ¹⁰²: Etym.= pers. مروارید morvārīd 'pearl, Morvari' < Lt. Margarita:
70. **Յերթիմ** yet'im, n... Որբ: Ջանում, եղբա՛րք, ձեր յերթիմէ, էտ հասկաւո՛ ձեզ աղի մեր, վեր Աստուած ունի, վայր՝ ձեզ¹⁰³: Etym.= arab., pers. يتيم yatīm 'orphan':
71. **Նաղշանկար** naqšankar, Նախշազարդ: Քարինք հիւսեալք նաղշանկարք/Կէս գիշերուն ձայն հանեցին/Խօրոզխօսուն թրատեցին¹⁰⁴: Etym.= pers. نقش و نگار naqšongar: 'Ornament, flamboyant, design, pattern':
72. **Նարտվան** nartvan, n., Սանդուղք, stair': Այն տեղէն գնացաք ի պախւջան. առաջին նարտվանն կայր Ե հավուզ ջրով¹⁰⁵: Etym.= pers. نردبان nardebān 'ladder, staircase':
73. **Շան հալ** šan hal, 'torment', Տանջանք: Հենց որ Իզմիրէն դուրս եկի, սելաի ըռաստ եկինք. շան հալ քաշեցի¹⁰⁶: Etym.= arm. šun + arab., pers. حال hāl 'circumstances, condition, expression':
74. **Շհար** šhar, n., Շահար, քաղաք: Այս միջումս Գանջու շհարն եւ մեր եմք մնացեալ, իրար հետ լաւ եմք¹⁰⁷: Etym.= pers. شهر šahr 'city':
75. **Շունթան** šuntan, n., Սուլթան-շունթան: Ի ՌՂԹ թուին սպանին ըզշունթան Իբրահիմն եւ եղին զսուլթան Մահմատն¹⁰⁸: Etym.= arab. سلطان solṭān 'sultan, king, sovereign':
76. **Ռաղամ** raqam, Րաղամ: Հանդերձ թագաւորական ռաղաման.. եւ ի մէնջ բազում հաստատուն մահաարներով, նզովիւք եւ մուշալկայիւք գալոց են եւ բողոքելոց են ի դրունս արքայի¹⁰⁹: Etym.= arab., pers. رقم raqam, pl. ارقام arqam. 'figure, digit, character, writing, signature, kind, brand, grade':
77. **Ռամանի** ramani, ըռաման, n. Նռան գոյն: Ըռզիանին մէկ մթղալ ի Հնդստան ԲԸ ֆլօրի գին ունի, ռամանին (գրչ. ըռամանին) այլի այն գինն է¹¹⁰: Etym.= pers. رمانی romānī 'Pomegranate color, red':
78. **Սահաթ** sahat, ժամ: Աշխարհ եկաւ կիրակի կէս գիշերն յետ, որ կիրակի կու լուսանայ, Թ սահաթ եւ կիսուն¹¹¹: Etym.= pers. ساعت saa't 'hour':

¹⁰² «Բժկարան», էջ 184բ-239ա, ԺԷ դարի յիշարակարաններ. նաեւ՝ ՄՄ 6275, 214ա. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 142:

¹⁰³ Դիւան Նոր Զուղայի, էջ 50. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 145:

¹⁰⁴ Ուշ միջնադարի, հպր. II, էջ 314. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 149:

¹⁰⁵ Մահպետի Շահմուրադի, էջ 316. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 150:

¹⁰⁶ Ագուլեցի էջ 45. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 155:

¹⁰⁷ Эзоб, էջ 420. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 157:

¹⁰⁸ Մանր ժամանակագրութիւններ, հպր. II, էջ 395. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 158:

¹⁰⁹ Դիւան Նոր Զուղայի, էջ 110. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 177:

¹¹⁰ Դարիժեցի, էջ 452. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 177:

79. **Սահաթապուն** sahat'atun, n., ժամացոյց կրող աշտարակ: Յաջակողմն կայր սահաթատուն մի, բարձր քան զաշտարակ¹¹²: Etym.=pers. ساعت saa 't 'clock tower' + arm. tun. ժամատուն:

80. **Քաքուլաոր** k'ak'ulavor, ա., Խոպուպաոր: Կայր քաքուլաոր հաւ մի, որ ՁՃ դուռուշի էր, որ այն հաւն օրն դուռուշ մի խարջ ունէր¹¹³: Etym.=pers. کاکل kakol 'crest':

81. **Քէթղուդայ** k'et'quday, գ. Քանգի ընթեանուր երկրի քահանայիցն, տանուտերանցն, երեսփոխանացն, քէթղուդոցն եւ առհասարակ ժողովորեանն ասես¹¹⁴: Etym.=pers. کدخدا kadxodā 'chief, village chief, ruler, commander', Տանուտէր, գիւղապետ:

82. **Քէպապիկ** k'ēpapik, գ., Քյաբաբ: Տաքուկ քէպապիկ կէ'ր եւ քէֆ հասուր. աչքդ շէշ ու փէշ լինի, շլըր մլըր¹¹⁵: Etym.=arab., pers. کباب kabāb 'kebab, kebab, barbecue':

83. **Քուլունկ** k'ulunk, գ., Մուրճ - քուլունկ¹¹⁶: Etym.=pers. کنگ kolang 'pickax, pickaxe':

84. **Քօմակ անել** k'omak anel, Օգնել, աջակցել: Իմ սիրելի որդի Յոհան վարդապետին թել եւ թիկունք լինիս, զինչ տեղ խօսելէ բան լինի՝ նորա քօմակ անես: Մեզանից քօմակ էք անում¹¹⁷: Etym.= arab., pers., turk. کمک komak 'help, assistance, aid, helping, support':

Հանդիպում են մի շարք փոխառութիւններ, որոնց ծագումը համարուել է թուրքերէն, սակայն նման բառերը օգտագործուում են արաբերէրն, պարսկերէն եւ թուրքերէնում:

85. **Էսիր** esir, n., եսիր, Գերի, ծառայ: ԽՌ էլ էսիր են տարել ղզլպաշիցն: Այս էսիրներն որ տեղս գայ, հրամանք առես թագաւորական աւոն գմրուկ չառնեն էսիրայ գլովս ՁՃ¹¹⁸: Etym.= arab. pers. اسير, turk. esir 'captive, prisoner, slave, caitiff':

86. **Թապարիք** t'atarik', Թատարոյք n., Պատրաստութիւն: Մեզ խապար եբեր, թէ օսմանլուն կոռի թատարիք ունի¹¹⁹: Թատարոյք տեսաք, որ գնանք Նիսազով էլչուն դէմ, որ մեզ այդ կողմն ճամփէ, Իսրայէլի նէզիր

¹¹¹ Մանր ժամանակագրութիւններ, հոր. II, էջ 294. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 178:

¹¹² Սիմէոն Լեհացի, էջ 60. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 178:

¹¹³ Մահրեսի Ճահմուրափի, էջ 317. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 216:

¹¹⁴ Դիւան Նոր Զուղայի, էջ 62. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 217:

¹¹⁵ «Աւետիք Տիգրանակերտցի», էջ 319. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 217:

¹¹⁶ «Ժողովածոյ, Բազմիք», Ժէ դարի յիշատակարաններ, էջ 145բ. նաեւ՝ ՄՄ, 1127. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 218:

¹¹⁷ Դիւան Նոր Զուղայի, էջ 62 եւ ԶօՅ, էջ 357. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 219:

¹¹⁸ ԶօՅ, էջ 258, 370. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 73:

¹¹⁹ ԶօՅ, էջ 257. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 77:

պուլլարն¹²⁰: Etym.=arab. pers. تدارك tadārok, turk. tedarük, 'preparation, procurement, provision':

87. **Թարեղ** t'areq, Թարիղ, ո., Թուական, ամսաթիվ, նաեւ՝ կարգ, սովորություն: Այլ եւ այս թարիղէս մին փոքր յառաջ օսմանլուէն ՁՌ մարդ մեզ վերայ ղօշուն եկին¹²¹: Etym.=arab. pers. تاريخ tāriḫ. Turk. tarig, 'date, history, era':

88. **Թէհրիր** անել t'ēhrir anel Յուցակագրել, մարդահամար անել: ՌՂԲ Զաֆարն թէհրիր երաւ Արզրումայ փաշալիս եւ օգօստոս ամսոյն մահ անկաւ¹²²: Etym.= arab., pers. تحریر tahrir, turk. tehrir 'writing, inscription, record, writ':

89. **Իմդադէայ** imdadya, գ., Իմտատ imtat, Իմտատիայ imtatia Օգնություն: Ո՛չ միայն հասարակօրէն զնուիրակութիւնն խնդրեմք յայս տարի ի ձէնջ, այլ յատկապէս զիմտատիայ¹²³: Etym.=arab. pers. امداد emdād, turk. lmdat:

90. **Խարճագնացութիւն** xarčagnac'ut'yun գ. Ծախսատարութիւն: Ես՝ Գէորգ անարժան եւ յոգնամեղ վարդապետս... բազմաշխատ տընութեամբ յորդաջան աշխատութեամբ եւ յոլով խարճագնացութեամբ ետու շինել¹²⁴: Etym.= arab. pers. خرج xarj, turk. harç «ծախս» 'expense':

91. **Հասըլ հարճ** hasl harč. գ., 'Income tax', Եկամտահարկ: Եւ ետ այնորիկ կաֆացուս խարաճն եկաւ, հասըլ հարճ կասեն, անունն անիծած ու զինքն մարդոյ գլուխ...¹²⁵: Etym.= arab. حاصل ḥaṣil 'produce, result, product', «արդինք, բերք», arab. خرج xarj, turk. harç 'expense, costs, cost' «ծախս»:

92. **Հափս** hap's, գ., 'imprisonment, retention, prison' Բանտ, բանտարկութիւն: ԼԳ հոգի մանզուլ փաշային ծառաներուն հափսէն ելան ցորեկով, բարով մտան նաւըն, ելան գընացին, քաղքին մարդիք ապուշ մնացին¹²⁶: Etym.= arab. pers. حبس ḥabs turk. haps, hapis:

93. **Վարիս** varies, ո., Ժառանգ: Ես՝ Աղա Խաչիկս... իմ յօժարութեամբն եւ այլ վարիսներովն այս հինգ գիրս ընծայ եւ վախճ արարաք¹²⁷: Etym.= arab., pers. وارث varet, turk. varis, mirasçı 'heir, inheritor, legatee':

¹²⁰ ՅՅՈԲ, էջ 318. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 77:

¹²¹ ՅՅՈԲ, էջ 422. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 78:

¹²² Մանր ժամանակագրութիւններ, հյոր. I, էջ 242. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 79:

¹²³ Գէորգ Տէրվարդանեան, «Ազուլիսի Ս. Թովմա Առաքեալի վանքում գտնուած նուիրական կոնդակներ», *Էջմիածին*, 2012:ԺԱ, էջ 93. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 84:

¹²⁴ Մանր ժամանակագրութիւններ, հյոր. I, էջ 311. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 94:

¹²⁵ Մանր ժամանակագրութիւններ, հյոր. I, էջ 221. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 117:

¹²⁶ Մանր ժամանակագրութիւններ, հյոր. I, էջ 216. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 120:

¹²⁷ Յ. Քիւրտեան, *Ջուղայեցի խօջայ Նազար եւ իր գերդաստանը*, ա.տ, ա.թ., ա.վ., էջ 10. տե՛ս՝ Պօղոսեան, էջ 191:

**ETYMOLOGICAL COMMENTS ON A NUMBER OF WORDS IN THE *NORAHAYT
BARER VALAŠXARHABAYAN ALBIURNERUM (16-18TH CENTURIES) DICTIONARY***

(Summary)

MOHAMMAD MALEKMOHAMMADI (MalekMohammadi@em.uni-frankfurt.de)

Norayr Poghosyan's dictionary, *Norahayt barer...* is a valuable work that follows the tradition of lexicographers who made huge contributions in the field of Armenian lexicography. This dictionary presents the native and borrowed words used by Armenians and found in 16-18th century Armenian manuscripts.

The article focuses on some 268 post-*grabar* Armenian (known as *midjin hayeren*, Middle Armenian) words borrowed from Arabic, Persian and Turkish, which are presented in the said dictionary. The article notes that the given origin of some of these borrowings are not correct or are not mentioned in the dictionary and suggests their precise sources.